

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за получаване на образователната и научна степен "доктор" по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление.. 3.8. Икономика, научната специалност Икономика и управление.

Автор на дисертационния труд: НАТАЛИЯ ЙОРДАНОВА ШУКАДАРОВА докторант (задочен) към катедра „Икономика“ при Аграрен университет, гр. Пловдив

Тема на дисертационния труд: УСТОЙЧИВОСТ НА БЪЛГАРСКОТО ЗЪРНОПРОИЗВОДСТВО В КОНТЕКСТА НА ЕВРОПЕЙСКАТА ЗЕЛЕНА СДЕЛКА

Рецензент: проф. д-р Иван Пенев, Аграрен Университет – Пловдив; катедра „Икономика“; област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.8. Икономика; научна специалност Икономика и управление (по отрасли) определен за член на научното жури със заповед № РД- 16-854/ 28.06.2024. год. от Ректора на АУ.

1. Кратко представяне на кандидата

Наталия Йорданова Шукадарова е родена на 03.12.1980 г. През 2004 г. получава бакалавърска степен, а 2007 магистърска по Новогръцка филология от Софийски Университет „Св. Климент Охридски“.

През 2011 завършва Висше Училище „Земеделски Колеж“ – Гр. Пловдив, професионален бакалавър, специалност „Технологии по градинарство и винарство“, а през 2014 получава магистърска степен „Европейски експерт по земеделие и селски райони“ от Аграрен

Университет – Пловдив. В периода 2021-2024 е задочен докторант към катедра „Икономика“ на Аграрен университет-Пловдив.

Трудовата си кариера започва през 2004 като хоноруван преподавател по гръцки език към Академия на МВР. От 2011 до момента е Изпълнителен директор на Национална Асоциация на Зърнопроизводителите.

2. Актуалност на проблема

Нема съмнение, че темата на дисертационния труд е особено актуална, на фона на протестите на земеделските производители в Европа и България. Предизвикателството е, не дали да се премине към по-екологични начини на производство, а по-скоро как да се извърши този преход.

Трябва да се има предвид, че екологизацията не е просто процес на намаляване използването на химически торове и препарати, а е процес на цялостна промяна на технологията на производство и поведението на консуматорите. От тази гледна точка предизвикателствата при внедряването на системи на земеделие допринасящи за опазването на околната среда до голяма степен са свързани с поведението на земеделските производители и консуматорите.

3. Цел, задачи, хипотези и методи на изследване.

Цел: да се определят възможностите за устойчивост на българското зърнопроизводство в условията на Европейската зелена сделка и да се набележат мерки за смекчаване на конфликтът между екологичните изисквания и икономическата ефективност на производството.

Задачи:(1) Определяне на устойчивостта на българското селско стопанство; (2) Позициониране на сектор зърнопроизводство в условията на подкрепа на стопанствата при СПРЗСР;(3) Изчисляване на примерно подпомагане на „средно“ по размер зърнопроизводително стопанство; (3) Проучване на нагласите на българските зърнопроизводители.

Методи на изследване: Използвани са няколко метода на изследване. Литературна справка -за изследване на състоянието проблема до момента. Анализ на нормативната база- за изследване на институционалната среда. Анкетно проучване-за изследване на поведението на земеделските производители.

Обем на извадката: 128 земеделски производители – членове на (НАЗ). Изследването е проведено в периода юли – август 2023 и включва: Южен централен район – 27 стопанства; Югоизточен район – 24 стопанства; Североизточен район – 33 стопанства; Северен централен район – 17 стопанства; Северозападен район – 27 стопанства. Анкетата съдържа 38 въпроса; 10 отворени и 28 с опция за избор, групирани в две категории: (1) за параметрите на стопанствата 24 въпроса; (2) за нагласите на фермерите към екологичните политики 14 въпроса.

4. Онагледеност и представяне на получените резултати.

Дисертационният труд е в обем от 221 страници от които: въведение - 4 страници; Първа глава (теоретична част) – 62 страници; Втора глава (методична част) – 9 страници; Трета глава (аналитична част) - 101 страници; Четвърта глава (конструктивна част) – 13 страници; Заключение – 5 страници; Литература - 24 страници. Използвани са 140 литературни източника

Дисертационният труд е добре структуриран и включва всички необходими елементи.

5. Обсъждане на резултатите и използвана литература.

Дисертационният труд включва въведение, четири глави, заключения и препоръки. Във въведението са представени: актуалността на проблема и предизвикателствата пред които са изправени зърнопроизводителите в условията на Зелената сделка.

Първа глава е теоретична. В нея са изяснени същността на категорията устойчиво аграрно развитие. Дискутирано е значението на

зърнопроизводството за продоволствената сигурност. Разгледани са развитието и целите на Общата селскостопанска политика, стратегиите от фермата до трапезата и за биологичното разнообразие. Акцентирано е на предизвикателствата пред прилагането на Европейската Зелена Сделка. Изяснена е връзката между устойчивостта на селско стопанство и продоволствена сигурност в контекста на Програмата на ООН за устойчиво развитие до 2030 г.

Втората глава е методична. В нея са представени са целта, задачите и методиката на изследването.

Третата глава е емпирична. В нея първо са анализирани факторите способстващи за повишаване на нивото на устойчивост на селскостопанско производство: дохода на годишна работна единица; държавна подкрепа за научноизследователска и развойна дейност; площ с биологично земеделие. Второ, разгледани са инструментите за подкрепа на земеделските производители: (1) схемите за подкрепа на единица площ; (2) схемите за климата и опазване на околната среда; (3) схемите за хуманното отношение към животните; (4) схемите за обвързано с производството подпомагане за протеинови култури. Трето, направен е анализ на нагласите на българските зърнопроизводители относно европейските зелени политики и прилагането на екологични практики. Анализът, включва: (1) профил на анкетираните стопанства; (2) готовност на анкетираните стопанства за прилагане екологичните изисквания на новата ОСП; (3) реалистичността на целите на Зелената сделка през призмата на българските зърнопроизводители.

Четвърта глава е конструктивна. В нея е представен Модел на устойчиво зърнопроизводително стопанство 2023 г. и са изведени препоръки за подобряване институционалната среда на зърнопроизводството. Заключениеята и препоръките произтичат от изследването.

6. Приноси на дисертационния труд.

Научни приноси

- Изведена е модел на устойчива селскостопанска система, в която фермерите са поставени в центъра и се откроява тяхната роля за постигането на устойчиво развитие на земеделието.
- Изведена е рамка на оптимален производствен модел за 2023 г. на устойчиво зърнопроизводително стопанство, което постига баланс между икономическото, социалното и екологичното измерение на устойчивостта.

Научно-приложни приноси

- Анализирани са екологичните и климатичните политики в селското стопанство на: (1) глобално ниво – Програмата на ООН до 2030 г.; (2) европейско ниво – Зелената сделка и ОСП; (3) национално ниво – Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони.
- Анализирани са параметрите на задължителните условия и на интервенциите за подпомагане включени в Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони за периода 2023 – 2027 г.
- Изведени са препоръки за усъвършенстване на институционалната среда, които водят до подобряване на устойчивостта на сектор „Зърнопроизводство“

7. Критични бележки и въпроси.

Критични бележки

- **Структура:** (1) При теоретичната част, по-добре е да се започне от историята на ОСП и след това да се премине към изискванията на Зеленина сделка. Така ще стане по-ясно защо се преминава от политики за поддържане на производството към подпомагане за опазване на околната среда. (2) Изчисленията за това какво може да получи един зърнопроизводител при новите условия е добре да се постави след анализа на анкетните. (3) Методичната глава е кратка в сравнение с другите глави. В този случай методиката е добре да се даде като част

от първа глава. (4) Литературата е добре да се раздели на изследователски материал (каквито са нормативните документи) и научна литература (каквито са изследователските статии).

- **Оформление:** (1) Част от графиките е по-добре да се направят колонни. При кръговата диаграма, различните цветове трудно се разграничават. (2) Част от графиките са с латински букви в текста (например фиг. 1.1.9, името на страните). Добре е всички текстове да са на кирилица. (3) Фигурага 1.1.11: Стойност на продукцията от подсектор „Зърнени култури“ за периода 2000 – 2020 г., млн. лв - Трендовата линия е излишна
- **Цитирания:** При част от цитиранията автора и годината са дадени най-накрая на параграфа. Остава впечатление, че цитирането се отнася само за последното изречение, а не за целият параграф. Например, почти всички литературни източници за оценка на въздействието на Зелената сделка. За да се избегнат недоразумения е добре параграфа да започва с например- „ Според ФАО (2020)“

Въпроси към докторанта

- До колко невъзможността да се спазват част от екологичните изисквания от фермерите се дължи на рестриктивни изисквания и до колко на липса на технологии за посрещане на тези изисквания?
- До колко изискванията за минимална почвена покривка са възможни за изпълнение при Българските почвено климатични условия?
- До колко “недостатъчните” непроизводителни площи (горички, синори) са следствие на би-полярната структура на в българското земеделие?
- Защо намаляват площите с биологично земеделие в България, а в Европа се увеличават?
- Трябва ли държавата да отдаде приоритет на местните биологични производители при обществени поръчки? (стр. 100) Защо пазара на биологични продукти е слаб?
- До колко наличието на 73 интервенции в стратегическия план отчита

комплексността на предизвикателствата пред Зелената сделка?
Този брой улеснява или затруднява прехода към биологично производство?

Препоръки за бъдещата работа на докторанта

- Добре би било в теоретичната глава да се включат концепциите за обществените блага (публични стоки) и външните ефекти. От тука може да се дискутира по-аргументирано необходимостта и предизвикателствата пред подпомагането с публични средства производството на публични стоки.
- Също така, част от ефектите от различните интервенции могат да се изследват, като се използва подхода на частичния анализ на пазарното равновесие. Например, ефекта от намалението на акциза на горивата използвани за земеделско производство. Икономиката е наука за поведението на рационалния икономически агент. Аграрната политика е наука за това как производителя, които максимизира печалбата реагира на различни инструменти. Политиката е система от инструменти (интервенции), които ще стимулират максимизиращия печалбата производител да направи това което обществото е определило като цел (в случая преминаване от "химическо" към "биологично" земеделие).
- На основа на извършения анализ е добре да направи предложение за преформулиране на интервенциите така, че те действително да насочват земеделските производители към постигане на целите на Зелената Сделка.

8. Публикувани статии и цитирания.

Представени са две статии публикувани в списание Аграрни Науки. Докторантът е участвал в две научни конференции организирани от Аграрен Университет-Пловдив (30.11.2021) и от Института по аграрна икономика на 25 – (26. 10. 2022 г.)

Представеният автореферат отразява обективно структурата и съдържанието на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Въз основа на научените и приложените, от докторантката, различни методи на изследване, правилно изведените експерименти, направените обобщения и изводи считам, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на Аграрния университет за неговото приложение, което ми дава основание да го оценя **ПОЛОЖИТЕЛНО**

Позволявам си да предложа на почитаемото Научно жури също да гласува положително и да присъди на
НАТАЛИЯ ЙОРДАНОВА ШУКАДАРОВА
образователната и научна степен "**доктор**" по научната специалност
3.8. Икономика; научна специалност Икономика и управление (по отрасли)

Дата 27.08.2024
гр. Пловдив

РЕЦЕНЗЕНТ: Проф. д-р Иван Пенев.

